

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ԲԱՆԲԵՐ
Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF BRUSOV STATE UNIVERSITY**

ԼԵՉՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ

LINGUISTICS AND PHILOLOGY

1(60)

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
«ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՐԵՎԱՆ - 2022

**ՈՉ ՀԱՄԱՐԺԵՔ ԴԱՐՁՎԱԾՔՆԵՐԻ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
(ՀԱՅԵՐԵՆ ԵՎ ՌՈՒՍԵՐԵՆ ՕՐԻՆԱԿՆԵՐԻ
ՕԳՏԱԳՈՐԾՄԱՄԲ)**

**ՏՈՄԱՇ ՅԱԴԼՈՎՍԿԻ
ԱՆԱՀԻՏ ՀԱԿՈՔՁԱՆՅԱՆ**

Համառոտագիր

Հոդվածը վերաբերում է թարգմանության և դարձվածաբանության հարցերին: Հեղինակները փորձ են արել անդրադառնալ ոչ համարժեք դարձվածքների, իմաստաբանական դաշտերի և թարգմանական փոխհատուցումների խնդիրներին՝ հաշվի առնելով բնագրերին և թիրախային տեքստերին հատուկ ոճական երանգավորումները:

Հոդվածում ներկայացվում է սլավոնական լեզվաբանության մեջ օգտագործված գիտական գրականության փորձը և առաջարկվում դրա կիրառումը հայերենի և ռուսերենի համեմատության համար:

Հեղինակները հստակեցնում են «դարձվածային-իմաստաբանական դաշտ» տերմինը և դրա հետ աշխատում են հոդվածի գործնական մասում, որտեղ ընտրված են բառարանային համարժեքներ չունեցող չորս հայերեն և չորս ռուսերեն դարձվածքներ: Հեղինակները կիրառում են թարգմանության նոր մեթոդ, որն արդեն կիրառվել է սլավոնական ուսումնասիրություններում:

Հիմնաբառեր՝ թարգմանություն, դարձվածաբանություն, ոչ համարժեք դարձվածքներ, դարձվածքների իմաստաբանական դաշտ, թարգմանական փոխհատուցում, համապեքստ, դարձվածքներին հատուկ ոճական երանգավորում

Ներածություն

Դարձվածքների թարգմանության տեսությունն ու պրակտիկան համարվում են լեզվաբանական ուսումնասիրությունների նորագույն ասպարեզներից մեկը: Այն սլավոնական լեզվաբանության մեջ ավելի մանրակրկիտ սկսել է ուսումնասիրվել նախորդ դարի 80-ական

թվականների վերջերից, և ներկայումս հայտնի է թարգմանական մեթոդների լայն շրջանակ, որոնք արդեն նկարագրված և ամփոփված են լեզվաբանական գրականության մեջ (օր.՝ Jadlovský, 2007, p. 5, 12, 21):

Ամենադժվար խնդիրը համարվում է դարձվածքային այնպիսի կայուն բառակապակցությունների թարգմանությունը, որոնք թիրախային լեզվում չունեն համապատասխան համարժեքներ: Դրանց թվում ոչ միայն առանձնահատուկ իրողություններ ներկայացնող արտահայտություններ են, այլև իմաստային ինչ-որ յուրահատուկ երանգավորում ունեցող բառակապակցություններ:

Մենք ամփոփելու ենք թարգմանական ընդունված մեթոդները, ինչպես նաև առաջարկելու ենք ոչ համարժեք դարձվածքների թարգմանություն համաբանությամբ և փոխհատուցմամբ, որտեղ փոխարինող դարձվածքը նույն իմաստաբանական դաշտից կարող է օգտագործվել թիրախային տեքստի այլ հատվածում: Այս մեթոդն արդեն կիրառվում է սլավոնական լեզվաբանության մեջ (օր.՝ Ядловский, 2008, с. 28-32), և այս հոդվածի նպատակն է ներկայացնել վերոնշյալ մեթոդի օգտագործումը հնդեվրոպական տարբեր լեզուներում, կոնկրետ դեպքում՝ հայերենում և ռուսերենում:

Մենք տեսականորեն նկարագրելու ենք մեթոդը և գործնականում ներկայացնելու ենք այն՝ համացանցից օգտագործելով պատահական ընտրված տեքստեր: Այս ուսումնասիրության համար ընտրվել է «Հարստություն-Աղքատություն» դարձվածային-իմաստաբանական դաշտը, որը, թվում է, լեզվական խոսույթում տարածված համընդհանուր հասկանալի թեմա է:

Մինչ այժմ առաջարկված թարգմանական մեթոդները

Դարձվածաբանական թարգմանության նպատակը տարբեր լեզուների դարձվածքների իմաստային համեմատության հնարավորինս ճիշտ իրականացումն է: Իդիոմների ու մյուս դարձվածաբանական միավորների թարգմանության ժամանակ անհրաժեշտ է գնահատել իմաստի համապատասխանությունը, իմաստային կազմը, դարձվածքները որոշող տարրերը և իմաստային լրացուցիչ երանգավորումները:

Այս գաղափարն ավելի շատ կիրառվում է դարձվածքների, քան բառարանային այլ միավորների վերաբերյալ, քանի որ դրանց էությունը որոշակի տեսակի տեքստերի կամ ասույթների օգտագործման մեջ է՝

հատուկ ոճական մակարդակում: Բառը կամ բառերի ազատ կապակցությունը կարող են թարգմանվել առանց հատուկ ուշադրություն դարձնելու տեքստի միջավայրին, մինչդեռ որոշ դարձվածքներ պահանջում են մերձակա համատեքստի ըմբռնում՝ ոճի մակարդակը որոշելու և թարգմանության համապատասխան համարժեքը գտնելու համար:

Տեքստի ընդհանուր լեզվաբանական և ոճական բնույթից բացի, դարձվածքները թարգմանելիս պետք է հաշվի առնել նաև դարձվածքի բաղադրիչի հնարավոր անհատական օգտագործումը անմիջական հարևանությամբ. այն կարող է վերաբերվել դարձվածքին և դրանով փոխել խոսողի կամ գրողի մտադրությունը:

Որոշ դեպքերում անգամ ամբողջ տեքստը կարող է դեր կատարել դարձվածքի թարգմանության հարցում, եթե այն գեղարվեստական գրականության կամ լրագրական հոդվածի վերնագիր է: Դարձվածքների բոլոր տեքստային հնարավորությունները չեն կարող ներկայացված լինել բառարաններում կամ ձեռնարկներում, և դրանք ընկնում են թարգմանչի լեզվական հոտառության և վարպետության վրա, որպեսզի վերջինս երկու լեզուներում կարողանա գնահատել իմաստի համապատասխանությունը:

Լեզվաբանական գրականության մեջ գոյություն ունեն տարբեր տեսակետներ ոչ համարժեք դարձվածքային միավորների թարգմանության վերաբերյալ: Գոյություն ունի հին տեսակետ, որն ընդունում է դարձվածքների թարգմանության պատճենման մեթոդը՝ բառացի թարգմանություն (Кравцова, 1977, с. 149): Ավելի ուշ բառացի թարգմանության հետ սկսեցին գործածել նաև նկարագրականը՝ առանց դրանցից մեկին առավելություն տալու (Gläser, 1998, s. 16). դարձվածքների թարգմանություն մեկ բառային համարժեքով կամ բառակապակցությամբ, կամ էլ վերապատմելով (Buffa, 1993, p. 105, Čizmarová, 2001, s. 119):

Այնուամենայնիվ, բոլոր այդ մեթոդներն ունեն իրենց թերությունները: Բառացի թարգմանությունը ինչ-որ առումով նորաբանություն է, բայց թարգմանիչը թիրախային լեզվում չպետք է ստեղծի նոր իմաստներ կամ դարձվածքներ: Համապատասխան դարձվածքները, հնարավոր է, դժվար է գտնել և օգտագործել հատուկ համատեքստում, և այն կարող է անցանկալի լրացուցիչ նրբերանգներ

ունենալ: Նկարագրական մեթոդով թարգմանության ժամանակ կորչում են տեքստի ոճական նրբերանգը և դինամիկան:

Ոչ համարժեք դարձվածքների թարգմանության այլընտրանքային հնարավորությունը

Վերոնշյալ բոլոր թարգմանական մեթոդները նպատակաուղղված են ոչ համարժեք դարձվածաբանական միավորի փնտրտուքին, որը թիրախային տեքստում գտնվում է նույն տեղում, ինչպես բնօրինակում: Եվ դա թարգմանչի համար կարևոր խնդիր է, որով և կբարելավվի թարգմանական գործը: Մենք համոզված ենք, որ թիրախային լեզվում պետք է լինի դարձվածք, և այդ պատճառով ցանկանում ենք զարգացնել թարգմանության՝ համաբանության և փոխհատուցման գաղափարը: Լեզվաբանները այդ մեթոդով արդեն զբաղվել են, սակայն նրանք հպանցիկ են մոտեցել դրան՝ առանց մանրամասների մեջ խորանալու (Степанова, Мокиенко, Малински, 1995, с. 29):

Թիրախային տեքստում համաբանությունները կարող են նույն տեղում լինել, բայց հնարավոր է, որ չգտնվի որևէ համապատասխան արտահայտություն: Ինչ վերաբերում է դարձվածքների թարգմանության փոխհատուցումներին, մենք մեր ուսումնասիրությունը չպետք է սահմանափակենք նախադասության մեջ դրանց տեղով, այլ պետք է հաշվի առնենք նաև համատեքստը: Մենք համարում ենք, որ դարձվածքային համապատասխան համարժեքի բացակայության դեպքում կարելի է օգտագործել ուրիշ դարձվածք, և այն հնարավոր է տեղադրել թիրախային տեքստի մեկ այլ մասում: Նման մոտեցումը, անկասկած, հնարավորություն կտա պահպանել տեքստի ոճական երանգները, որոնք հնարավոր է կորցնել այլ մեթոդների կիրառման դեպքում:

Բնականաբար, այս մեթոդն ավելի հարմար է թվում որոշ ծավալուն, հիմնականում կրթական, հանրամատչելի կամ լրագրողական տեքստերի, ինչպես նաև գեղարվեստական գրականության թարգմանության համար, որտեղ թարգմանչի աշխատանքը վերաբերում է իմաստային երանգներին: Այս մեթոդը մանրագնին ուսումնասիրելու համար մենք պետք է պարզաբանենք երկու հարց.

1) Թիրախային տեքստում կամ արտասանությունում ի՞նչ հեռավորության վրա կարելի է տեղադրել փոխհատուցվող դարձվածքը,

որպեսզի այն համապատասխանի բնօրինակին: Մենք համարում ենք, որ տեքստի լայնությունը կամ արտասանության երկարությունը կարելի է շատ պարզ սահմանել. որքան փոքր, այնքան լավ (հավանաբար՝ մեկ կամ մի քանի նախադասություն):

2) Իմաստային ի՞նչ ոլորտի պետք է պատկանի փոխհատուցվող դարձվածքը: Հնարավոր է արդյոք նկարագրել դարձվածքի թարգմանության համատեքստային բոլոր տարբերակները: Հավանաբար, ինչ-որ ցուցում կարող է լինել արտահայտության իմաստաբանական դաշտում համաբանության կամ փոխհատուցման կիրառումը, ինչը գոնե սահմանափակ կապ կերաշխավորի թիրախային լեզվում նոր դարձվածքի և սկզբնական գաղափարի միջև:

Դարձվածաիմաստաբանական դաշտը՝ որպես փոխարինող դարձվածքների աղբյուր

Դարձվածաբանության մեջ նրբերանգների իմաստները և դրանց ըմբռնումը կարող է անսահմանափակ լինել, իսկ դարձվածքները կարող են ունենալ տարբեր իմաստներ՝ կախված դրանց համատեքստից: Որոշակի ժամանակի ընթացքում իմաստները կարող են նաև փոխվել, և երիտասարդ սերունդը կարող է նույն դարձվածքներն այլ կերպ հասկանալ, քան ավագը: Այդպես էլ անհնար է սահմանազատել իմաստային դաշտերն այնպես, որ դրանց սահմանները լինեն պարզ և հստակ: Յուրաքանչյուր դարձվածաիմաստաբանական դաշտ մասամբ համընկնում է մյուսների հետ: Հետևաբար, պետք է նկատի ունենալ, որ թիրախային լեզվով հարմար դարձվածքի որոնումը միշտ կախված է նախևառաջ համատեքստից, և թարգմանական գործընթացում բացառված չէ դարձվածքի օգտագործումը հարևան դաշտերից:

Մենք նախընտրում ենք դարձվածաիմաստաբանական դաշտերի ըմբռնումը՝ առանց խոսքիմասային սահմանափակումների: Այսպիսով՝ հնարավորությունները՝ բավարարել առաջարկված փոխհատուցման երկու չափանիշները՝ դարձվածքի հնարավորինս մոտ տեղադրելու և սկզբնաղբյուրի ու թիրախային դարձվածքների իմաստային կապը պահպանելու, ավելի հավանական են: Մենք նաև կփորձենք ստուգել դարձվածաիմաստաբանական դաշտում դարձվածքների համանիշային հարաբերությունները և օգտագործել համաբանությունները, որպեսզի թարգմանչի ընտրություններն ավելի մեծ լինեն: «Հարստություն–

Աղքատություն» դարձվածային-իմաստաբանական դաշտը մեր կողմից ընտրվել է՝ հաշվի առնելով երկու լեզուների պատմական ու հասարակական զարգացումները: Հայերեն և ռուսերեն մեր աղբյուրներն են «Հայոց լեզվի դարձվածաբանական բառարանը» (Սուքիասյան, Գալստյան, 1975), Վիքիբառարանը և «Գրական ռուսերենի դարձվածաբանական բառարանը» (Федоров, 1995):

Մենք *հարստություն* իմաստի տակ հասկանում ենք կյանքի բարձր կամ բավարար որակ, որը բաղկացած է երկարաժամկետ կամ մշտական ավելցուկից կամ ապրուստի բավարար միջոցներից և արտահայտվում է ֆինանսական անվտանգության, խոշոր գույքի կամ ցանկալի ու լավ սննդի բավարար պաշարների սահմանումներով: Նմանապես, *աղքատությունը* կարող է սահմանվել որպես կյանքի ցածր որակ, որն առաջացել է գոյատևման միջոցների երկարատև կամ տևական բացակայության պատճառով, որն արտահայտվում է ֆինանսական աղետի, սննդի անբավարար մատակարարման, անբավարար հագուստի կամ ընդհանրապես նեղ պայմանների սահմանումներով:

Օրինակներ

Գործնական մասում մենք կօգտագործենք համացանցից պատահականորեն ընտրված տեքստեր՝ ցույց տալու մեր տեսական ենթադրությունների ճշմարտացիությունը: Նախ, մենք կներկայացնենք նույն իմաստային դաշտի դարձվածքների միջև համանիշային հարաբերությունները, որպեսզի ստուգենք դրանց փոխադարձ փոխանակելիությունը:

հարստության մեջ լողացող

Նախ՝ կառավարությունը փաստեց իր անկարողության մասին, որը *պարտավոր է ձեռք մեկնել սոցիալապես դժվարին վիճակում հայտնված իր քաղաքացիներին, ինչպես դա անում են հարևան, բնավ ոչ՝ հարստության մեջ լողացող երկրները*:

(<https://www.pastinfo.am/hy/news/2020/04/29/Գավառում->

կատարվածը-գուժում-է-կառավարման-համակարգի-մահը-Փաշինյանի-
հայտարարած-«սամասուդը»-իրականություն-է-դառնում/985671):

Մեջբերումը մի հոդվածից է, որում լրագրողը քննադատում է Հայաստանի սոցիալական իրավիճակը հարևան երկրների համեմատ: Հայերեն այս դարձվածքի համար մենք ռուսերենում կարող ենք գտնել

հետևյալ համարժեքները՝ (*денег*) *куры не клюют, с толстым карманом, не считать денег, не считать рублей, купаться в деньгах, купаться в золоте, на большую ногу (жить), на широкую ногу (жить), (жить) по большому счету*: Այս դարձվածքներից՝ *купаться в деньгах* ամենահաջողն է թվում ռուսերեն թարգմանության համար: Մենք կարող ենք առաջարկել հետևյալ թարգմանությունը՝ *Во-первых, правительство доказало свою неспособность, когда оно должно было протянуть руку помощи своим социально незащищенным гражданам, как это делают соседние страны, совсем не в деньгах купающиеся*.

Ինչ վերաբերում է ռուսերենի այլ արտահայտություններին, ապա դրանք նույնպես կարող էին տեքստի նույն տեղում մնալ որպես ամբողջությամբ գրավադրված համարժեքներ, բացառությամբ բացասական մասնիկով *не* արտահայտությունների, որտեղ բացասական իմաստով օգտագործելը բնական չէ: Նախադասությունը կարող է թարգմանվել նաև հետևյալ ձևով. *Во-первых, правительство доказало свою неспособность, когда оно должно было протянуть руку помощи своим социально незащищенным гражданам, как это делают соседние страны, совсем не с толстым карманом /на большую ногу живущие /на широкую ногу живущие /живущие по большому счету*. Այս բոլոր տարբերակներում հավատարմորեն արտահայտվում է բառապաշարի ընդհանուր իմաստը և պահպանվում ոճական արժեքը:

ветер в карманах гуляет

Со штрафами проблема в том, что их часто не платят, так как у многих фигурантов пьяных дел в карманах гуляет ветер.

(http://49.sar.msudrf.ru/modules.php?name=info_pages&id=400)

Սարատով քաղաքի դատական բաժնի կայքում տույժի փոխարեն հարկադիր աշխատանք մտցնելու մասին տեղեկատվությունը դարձվածքային իմաստով է՝ աղքատ լինել, փող չունենալ: Ռուսերեն դարձվածքի համար մենք հայերենում կարող ենք գտնել հետևյալ համարժեքները՝ *ձեռքը դափարկ, ձեռքը կարճ, ձեռքը պակաս, փակը դափարկ, ավուր հացի կարոպ, գրպանում մկներ են խաղում (պարում), գրպանում մկները ջիրիդ են խաղում, թոնիրն ածես՝ շորահոպ չի գա*: Այս դարձվածքներից *գրպանում մկներ են խաղում*-ը ամենից լավ է համապատասխանում ռուսերեն համարժեքին: Մենք կարող ենք

առաջարկել հետևյալ թարգմանությունը՝ *Տուգանքների հետ կապված խնդիրն այն է, որ դրանք հաճախ չեն վճարվում, քանի որ հարբած գործերով մեղադրյալներից շարքերի գրպանում մկներ են խաղում:*

Ինչ վերաբերում է հայերենի այլ արտահայտությունների, ապա դրանք նույնպես կարող էին տեքստի նույն տեղում մնալ՝ որպես ամբողջությամբ գրավադրված համարժեքներ: Նախադասությունը կարող է թարգմանվել նաև հետևյալ ձևով. *Տուգանքների հետ կապված խնդիրն այն է, որ դրանք հաճախ չեն վճարվում, քանի որ հարբած գործերով մեղադրյալներից շարքերի ձեռքը դադարկ է /շարքերը ավուր հացի կարող են /շարքերի գրպանում մկներ են պարում /շարքերի գրպանում մկները ջրիդ են խաղում /շարքերին թոնիրն ածես՝ շորահոտ չի գա:* Այսպիսով, երկու օրինակներն էլ ցույց են տալիս, որ դարձվածքները կարող են լինել համանիշ և փոխադարձ փոխարինելի արտահայտություններ: Նրանք ունեն նույն հարաբերությունները, ինչ բառերն ընդհանրապես:

Երկրորդ, մենք կուսումնասիրենք դարձվածքների թարգմանություններ, որոնք չունեն համապատասխան համաբանությունների համարժեքներ:

կարողության տեր

ՄԻՋԻՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅԱՆ ՏԵՐ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԹԻՎԸ ԱՆՀԱՄԵՄԱՑ ՔԻՉ Է ՄԻՋԻՆ ՄՏԱՎՈՐ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒՆԵՑՈՂ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԹՎԻՑ... Միջին կարողության տեր մարդկանց թիվը անհամեմատ քիչ է միջին մտավոր կարողություն ունեցող մարդկանց թվից: ... Համեստ մտավոր կարողության տեր մեկը կարող է գերհարուստ լինել, իսկ հանճարը կարող է համեստ կարողության տեր լինել: ... Համեստ ունակությունների տերը ԱՄՆ-ում կարող է լինել միջին կարողության տեր, այն դեպքում, երբ նրանից առավել հմուտ մեկը Հայաստանում հավանական է, որ դասվի աղքատների շարքին:

(<https://blognews.am/arm/news/151315/null>)

Հայ բլոգերը նկարագրում է նյութական և մտավոր հարստության միջև կապը: Մենք կկենտրոնանանք դարձվածքի վրա՝ տնտեսական հարստության իմաստով: Դա բլոգերի սիրած արտահայտությունն է, քանի որ նա այն օգտագործել է չորս անգամ՝ մեկ անգամ վերնագրում, իսկ հետո երեք անգամ՝ տեքստում: Ռուսերենում նման դարձվածք չկա, այնպես որ մենք կփորձենք օգտագործել այլ արտահայտություններ նույն

դաշտից: Մենք պետք է չորս անգամ թարգմանենք այս դարձվածքը: Գոյություն ունեն մի շարք տարբերակներ, թե ինչպես փոխհատուցել նույն արտահայտությունը: Առաջին տարբերակն այն է, որ թիրախային տեքստում օգտագործենք նույն բառապաշարը չորս անգամ, օրինակ՝ *СРЕДНЕЕ ЧИСЛО ЛЮДЕЙ С ТОЛСТЫМ КАРМАНОМ НЕСРАВНИМО МЕНЬШЕ СРЕДНЕГО ЧИСЛА ЛЮДЕЙ С УМСТВЕННЫМИ СПОСОБНОСТЯМИ ... Среднее число людей с толстым карманом несравнимо меньше среднего числа умных людей... Человек среднего ума может быть супербогатым, а у гения может толстый карман быть поменьше. ... У заурядного человека в США может быть средне толстый карман, в то время как один из самых квалифицированных в Армении, скорее всего, будет среди бедных.*

Մենք պահպանել ենք հատվածի և՛ իմաստը, և՛ ոճական երանգը: Բլոգը պարունակում է դարձվածաբանական արտահայտիչ միջոցներ, և դրանք տեղին թարգմանությամբ պետք է պահպանենք ընթերցողների համար: Այնուամենայնիվ, մենք կարող ենք թարգմանության մեջ փորձել ստեղծագործաբար օգտագործել տարբեր դարձվածքներ, օրինակ՝ *СРЕДНЕЕ ЧИСЛО ЛЮДЕЙ С ТОЛСТЫМ КАРМАНОМ НЕСРАВНИМО МЕНЬШЕ СРЕДНЕГО ЧИСЛА ЛЮДЕЙ С УМСТВЕННЫМИ СПОСОБНОСТЯМИ ... Среднее число людей при деньгах несравнимо меньше среднего числа умных людей... Человек среднего ума может быть супербогатым, а у гения может быть совсем не тугой кошелек. ... У заурядного человека в США может быть средне тугой карман, в то время как один из самых квалифицированных в Армении, скорее всего, будет среди бедных.* Մեզ թվում է, որ երկրորդ թարգմանությունը նույնիսկ ավելի հաջող է, համենայն դեպս վկայում է թարգմանչի կարողության մասին՝ խուսափելու ավտոմատ թարգմանությունից:

жить припеваючи

8 стран, где можно жить припеваючи на российскую пенсию

(https://tonkosti.ru/Журнал/8_стран,_где_можно_жить_припеваючи_на_российскую_пенсию)

Բուս թռչակառունների տնտեսական հնարավորությունների և արտերկրում նրանց կյանքի մասին առցանց թերթի հոդվածի վերնագիրը պարունակում է դարձվածք, որը հայերենում ճշգրիտ համարժեք չունի:

Տարածման համար բացարձակապես տեղին չէ նկարագրական կամ բացատրական թարգմանությունը, և մեզ թվում է, որ հարմար թարգմանություն կարող է լինել հետևյալը. *Ց երկիր, որտեղ հնարավոր է Ռուսաստանի թոշակով գոյին լայն կապել:*

Այստեղ ևս պահպանվում են ամբողջ հողվածի թե՛ իմաստը և թե՛ ոճական համաձուլվածքները: Ազատ թարգմանության դեպքում տեքստի դինամիկան կկորչեր, ինչը կարևոր է վերնագրի և ընթերցողների ուշադրությունը գրավելու համար:

Երրորդ, մենք կքննարկենք ոչ համարժեք դարձվածքների թարգմանություններ, որոնք չեն կարող ամբողջական իմաստով մնալ նույն տեղում, ինչ բնօրինակ տեքստում, բայց կարող են փոխհատուցվել թիրախային լեզվով կից համատեքստի շրջանակներում:

մածնի աման լպստող

Չէ՞ որ մարդիկ խոսակեր չէին և տեսնում էին, թե ինչպես է իրենց աչքի առաջ այդ նախկին մածնի աման լպստողն ու թոկից փախածը օրեցօր առաջ գնում:

(<https://karenmusayelyan.files.wordpress.com/2017/03/d5bdd5a5d5acd5b5bd5b8d682d5afd5a8-d5bed5a5d680d5b5bd5b6d5a1d5afd5a1d5b6-d685d680d5abd5b6d5a1d5af.pdf>)

Կարեն Մուսայելյանի «Սելջուկը» վեպի վերոնշյալ նախադասության մեջ ընդգծված դարձվածքն ունի *շար աղքատ, մուրացկան* իմաստը: Ռուսերենում դարձվածքային այս միավորը հիմնականում հանդես է գալիս բազմակի գոյականով: Հայերեն արտահայտությունը ավելի երկար տեքստի մեջտեղում է, որը մեզ հնարավորություն է տալիս ցանկացած վայրում համապատասխան փոխհատուցում տեղադրել: Անհրաժեշտ է նաև հաշվի առնել տեքստի ուժեղ արտահայտչականությունը, որտեղ, բացի քննարկվող դարձվածքից, կա նաև մեկ այլ՝ *թոկից փախած* դարձվածքը, որն ունի *սրիկա, անհշխանական մարդ* իմաստը: Մենք կարող ենք նախադասությունը ռուսերեն թարգմանել հետևյալ կերպ՝ *Ведь эти люди не являлись глупцами и видели, как на их глазах тот бывший попрощайка, нагота и босота и сорви-голова продвигается вперед с каждым днем.*

Մենք հայերեն դարձվածքը թարգմանել ենք մեկ բառով, որն ամբողջությամբ արտացոլում է իր իմաստը, իսկ ռուսերեն տեքստում

ավելացրել ենք ուրիշ դարձվածք, որը իմաստով շատ մոտ է բնօրինակի գաղափարին և թիրախային տեքստին տալիս է ցանկացած ոճական երանգը: Թիրախային տեքստի աննշան ընդլայնման գնով մենք պահպանել ենք բնօրինակի բոլոր իմաստային ենթատեքստերը: Կարելի է առարկել, որ ռուսերեն տեքստում մենք նույն տեղում հայերենի փոխարեն կարող էինք օգտագործել համապատասխան դարձվածքը, սակայն, մեր կարծիքով, գլխավոր հերոսի համար *попрошайка*-ը եզակի թվով պահպանելը ավելի կարևոր է տեքստի ընդհանուր իմաստի առումով:

голь кабацкая

Подступила тут к нам голь кабацкая – мужичонка ледащий, в одежке худой. Мнется у лавки, облизывается:

– Ох ты го́й еси, богатыри могучие, народные заступнички, а не лепо ли вам человека от лютой смерти похмельной избавить, поднести хоть на доньшке?

Посмеялись мы, налили голи кабацкой чарку зелена вина да зелен же огурец в придачу пожаловали. Все равно уже кем-то надкушенный.

Опohмелилась голь кабацкая, повеселела:

– Вот спасибо, добры молодцы, не дали пропасть! Дам я вам за то совет мудреный: не связывайтесь с девками, от них все беды.

(<http://book-online.com.ua/read.php?book=3208&page=113>)

Օլգա Գրոմիկոն իր «Կախարդի առակները» գրական ստեղծագործության մի հատվածում երեք անգամ գործածում է *голь кабацкая* դարձվածքը, որը միավորում է աղքատ մարդու և հարբեցողի իմաստները: Հայերենում նույն իմաստները համատեղող նման դարձվածքը չկա: Փոխհատուցման համար կարող ենք օգտագործել աղքատ իմաստով դարձվածքները և ավելացնել խմելու իմաստը մեկ այլ ձևով: Մեր թարգմանությունները կարող են լինել հետևյալը. *Այնպեղ մեզ հասավ օրվա հացի կարողը, լղար, կոնծարան մի արարած՝ թեթև շորեր հագած: Տարանվում էր նստարանի առջև, շորթերը լիզում:*

-Ո՛ղջ լինեք, զորավո՛ր դյուցազուններ, ժողովրդի՛ պաշտպաններ, բայց ձեզ համար պատիվ չէ՞ մարդ փրկել խումարից, նրան գոնե մի երկու կաթիլ բան փալ:

Մենք ծիծաղեցինք, աղքատի ասքը սրբեցինք. մի քիչ օղի լցրինք և, բացի այդ, կանաչ վարունգ փվեցինք: Թեև ինչ-որ մեկը կծել էր:

Կոնծաքանո ազատվեց խումարից և աշխուժացավ.

-Ա՛յ ապրեք, բարի՛ դյուցազուններ, թույլ չփվեցիք կործանվել: Դրա համար ես ձեզ մի իմաստուն խորհուրդ կփամ. գործ մի՛ ունեցեք աղջիկների հետ, նրանցից են բոլոր դժբախտությունները:

Ինչպես նշվեց վերևում, կարճ տեքստում մենք կարող ենք միևնույն դարձվածքը թարգմանել մի քանի հատվածներում՝ նույն արտահայտությամբ և տարբեր արտահայտություններով: Նույնիսկ այս օրինակում մենք հակված ենք թիրախային տեքստում օգտագործել տարբեր դարձվածաբանական փոխհատուցումներ, ինչը մեզ համար ավելի հեշտ կդարձնի տեքստերի մեջ արտահայտչականություն մտցնելը:

Մենք առաջին դեպքում թարգմանեցինք հայերեն արտահայտությամբ՝ *աղքատ մարդ* իմաստով, և նույն նախադասության մեջ ակոհոլիզմի լրացուցիչ իմաստն ավելացրինք սովորական բառով: Մենք հատկապես առաջին փոխհատուցման համար կարևորում ենք հետևողականորեն պահպանել երկու իմաստները: Երկրորդ դեպքում մենք օգտագործեցինք հայերեն արտահայտություն՝ իմաստով *օգնել աղքատ մարդուն*, որը լավ է տեղավորվում համատեքստում: Արտահայտության մեջ բացակայում է *ակոհոլային խմիչքների նկատմամբ սիրո* իմաստը, բայց ընթերցողի համար պարզ է ինչպես արտահայտության առաջին թարգմանությունից, այնպես էլ անմիջական համատեքստից, երբ նկարագրված հերոսն օղի է խմում: Մենք նույնն արեցինք երրորդ դեպքում, երբ պահպանեցինք *աղքատ* իմաստը, և հարբեցողությունը ակնհայտ է ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ սերտ համատեքստից, երբ հերոսը, օղի խմելով, ազատվում է խումարից:

Ամփոփելով այս օրինակը՝ մենք շեշտում ենք, որ սա ոչ միայն հնարավոր թարգմանությունն է, այլև հնարավորություններից մեկը, որը միշտ պայմանավորված է տեքստի բնույթով և թարգմանչի լեզվագագացողությամբ:

Չորրորդ, հանուն ամբողջականության, մենք կփորձենք ուսումնասիրել տեքստերի՝ առանց փոխհատուցման թարգմանելու հնարավորությունը համատեքստում, բայց թարգմանության մեկ այլ մասի բառապաշար ավելացնելով:

աղքատ (ու) հպարտ

Վղբալու-հպարտ հայերը

Թերևս չափազանցած չենք լինի, եթե ասենք, որ վերջին մեկ ամսվա ընթացքում ամենաքննարկվող թեմաները եղել են գները և աղքատությունը: Գների քննարկումն սկսվել էր շատ ավելի վաղ, քանի որ գնաճը զգալու համար մարդիկ վիճակագրական զեկույցների կարիքը չունեն: Թե՛ գնաճը, թե՛ աղքատությունն ունեն սուբյեկտիվ կողմ:

(<https://168.am/2017/12/27/887301.html>)

Հայաստանի տնտեսական իրավիճակի մասին վերոնշյալ թերթի հոդվածի վերնագիրը պարունակում է խոսակցական արտահայտություն՝ *աղքատ (ու) հպարտ*, աղքատը՝ արժանապատիվ մարդու իմաստով: Չնայած ռուսաց լեզվում գտնում ենք հայերենին հեռավոր մի համարժեք՝ *Хоть машина пуста, да душа чиста*, բայց դրա օգտագործումը մեր թարգմանության մեջ տեղին չէ: Ցանկալի չէ ռուսերեն սասցվածքին ավելացնել *հայերը* իմաստը, և հնարավոր լրացնող և հատուկ բացատրությունը չափազանց երկար կլինի վերնագրի համար: Հետևաբար, մենք կարող ենք փորձել հոդվածի վերնագիրը թարգմանել հետևյալ կերպ՝

Бедные, но гордые армяне

У армян купило притупилось. Не будет преувеличением сказать, что наиболее обсуждаемыми темами за последний месяц были цены и бедность. Обсуждение цен началось гораздо раньше, потому что людям не нужны статистические отчеты, чтобы почувствовать инфляцию. И у инфляции, и у бедности есть субъективная сторона.

Վերնագրում մենք խստորեն հետևում ենք իմաստի փոխանցմանը: Փոխարինող դարձվածքի օգտագործումը խորհուրդ չի տրվում այնտեղ, ինչպես ավելի վաղ բացատրվեց: Մենք ռուսական *купило притупило* (*притупилось*) (*у кого*) դարձվածքը ավելացրինք հոդվածի վերնագրի փոխարեն, որտեղ այն հարմար է նաև իր դրդապատճառով: Ոճական դինամիկան, այսպիսով, բացակայում է միայն վերնագրում, բայց պահվում է ամբողջ հոդվածում, և թարգմանությունն ընթերցողը հանդիպում է դրան անմիջապես վերնագիրը կարդալուց հետո:

лаптем щи хлебать

Мусабаяев: "Казкосмос" не лаптем щи хлебает

Казakhstan не может определиться с подрядчиком по созданию KazSat-3, сообщает Tengrinews.kz со ссылкой на председателя Национального космического агентства Талгата Мусабаяева. ... "Вот, понимаете, мы выросли до такого уровня. Мы уже не лаптем ши хлебаем", - сказал Мусабаяев во время лекции для студентов ЕНУ 19 апреля.

(https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/musabaev-kazkosmos-ne-laptem-schi-hlebaet-185087/)

Հողվածի վերնագրում, իսկ հետագայում՝ տեքստում, օգտագործվում է ռուսերեն *лаптем ши хлебать* դարձվածքը *աղքատ լինելու*, միևնույն ժամանակ՝ *հեփամնաց, անմշակութային* իմաստներով: Սա հատուկ արտահայտություն է, որը հայերենում համարժեք չունի: Հնարավոր չէ վերնագրի մեջ տեղադրել հայերեն համարժեք դարձվածք. ոչ մեկը ճշգրիտ չի արտացոլի վերոնշյալ դարձվածքի իմաստը: Որպեսզի չկորցնենք թիրախային տեքստում վերնագրի մեջ համապատասխանող ոճական երանգը, մենք անմիջապես վերնագրից հետո կօգտագործենք մեկ այլ դարձվածք, ինչպես նախորդ օրինակում: Մեր թարգմանությունը կարող է լինել հետևյալը.

Մուսաբայև. «Կազկոսմոսը» ունի առաջադեմ տեխնոլոգիաներ

«Կազկոսմոսի» քակր միանշանակ դափարկ չի: Ղազախստանը չի կարող որոշում կայացնել ԿազՍատ-3-ի տեղեղման կապալառուի վերաբերյալ,- հայտնում է Tengrinews.kz-ը՝ հղում անելով Ազգային տրեզորական գործակալության նախագահ Թալգաթ Մուսաբայևին: ... «Ահա, հասկանում եք, մենք հասել ենք նման մակարդակի: Մեր քակն այլևս դափարկ չէ», - ասաց Մուսաբայևը ապրիլի 19-ին՝ Եվրասիական ազգային համալսարանի ուսանողների համար կայացած դասախոսության ժամանակ:

Այս հատվածում մենք փոխանցել ենք ռուսերեն բնօրինակի արտահայտած իմաստները: Թիրախային տեքստում մենք ներառել ենք առաջադեմ տեխնոլոգիաներին վերաբերող ինչպես *հաղթահարված հեփամնացություն*, այնպես էլ *հաղթահարված աղքատություն* իմաստային երանգները: Վերնագրին անմիջապես հաջորդում է տեքստում տեղադրված կարճ նախադասությունը. որոշակի հանգամանքներում այն կարող է նաև որպես ենթավերնագիր հայտնվել

թիրախային տեքստի գրաֆիկական մշակման մեջ: Սա վերականգնում է ոճային դինամիկան թիրախային տեքստի սկզբում:

Վերոբերյալ օրինակներում մենք հակված էինք տարբեր թարգմանական համարժեքներ օգտագործելու, երբ մի դարձվածքն օգտագործված էր մի քանի անգամ: Բայց այս անգամ դա չենք անի: Լրագրական տեքստից պարզ է դառնում, որ դարձվածքը ներկայացվել է դասախոսության ժամանակ միայն մեկ անգամ: Լրագրողը՝ բնօրինակ տեքստի հեղինակը, այն մեկ անգամ էլ օգտագործել է վերնագրում՝ ուշադրություն գրավելու համար, և, հետևաբար, մենք երկու տարբեր արտահայտություն չենք գործածի:

Եզրակացություն

Այսպիսով, կարող ենք եզրակացնել, որ բացի թարգմանության առկա ընթացակարգերից, մենք առաջարկել ենք ոչ համարժեք դարձվածքային միավորների թարգմանության նոր մեթոդ, որը որոշակի տիպի տեքստերում պահպանում է և՛ իմաստային, և՛ ոճական արժեքը: Դարձվածքների իմաստային դաշտերը կարող են թարգմանիչների համար փոխարինող արտահայտությունների աղբյուր հանդիսանալ: Մենք պարզեցինք, որ դարձվածքների միջև հոմանիշ հարաբերությունները գործում են նույն կերպ, ինչպես ընդհանուր առմամբ՝ բառագիտության մեջ: Նման իմաստով դարձվածքները կարող են փոխվել և օգտագործվել գործնական թարգմանության մեջ: Ոչ համարժեք դարձվածքային միավորները կարող են թարգմանվել համաբանության միջոցով՝ տեքստի նույն տեղում կամ օգտագործելով փոխհատուցումներ կից համատեքստում:

Ինչպես մեր ուսումնասիրությունները ցույց տվեցին, առաջարկվող մեթոդը կիրառելի է: Մենք այն քննել ենք ինչպես երկար, այնպես էլ կարճ տեքստի մասերի համար, ինչպիսիք են, օրինակ, թերթերի վերնագրերը: Եթե դարձվածքի թարգմանությունն անհնար է ճիշտ նույն տեղում, թարգմանիչը պետք է փորձի փոխհատուցել այն հնարավորինս մոտ մեկ այլ հատվածում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

REFERENCES

1. Հայոց լեզվի դարձվածքանական բառարան // Ա. Մ. Սուքիասյան, Ա. Ա. Գալստյան, Երևան, 1975. Hayoc lezvi dard'vac'abanakan bar'aran, // A. M. Sowqiasyan, S. A. Galstyan, Er&an, 1975 (In Armenian).
2. Վիքիբառարան, Available online at: <https://hy.wiktionary.org/wiki/28.07.2021>: Viqibar'aran, Available online at: <https://hy.wiktionary.org/wiki/28.07.2021> (In Armenian).
3. Кравцова С. И., Способы передачи фразеологических единиц русского языка на украинский (на материале перевода драмы Л. Н. Толстого «Власть тьмы») // Проблемы русской фразеологии, Респ. сб., Тула, 1977, с. 146–156. Kravcova S. I., Sposoby peredachi frazeologicheskikh edinic russkogo jazyka na ukrainskij (na materiale perevoda dramy L. N. Tolstogo «Vlast' t'my») // Problemy russoj frazeologii, Resp. sb., Tula, 1977, s. 146–156 (In Russian).
4. Степанова Л., Мокиенко В., Малински Т., Русская фразеология для чехов, Оломоуц, 1995. Stepanova L., Mokienko V., Malinski T., Russkaja frazeologija dlja chehov, Olomouc, 1995 (In Russian).
5. Фразеологический словарь русского литературного языка, в 2 т. // Сост. А.И. Федоров, Новосибирск, 1995. Frazeologicheskij slovar' russkogo literaturnogo jazyka, v 2 t. / Sost. A. I. Fedorov, Novosibirsk, 1995 (In Russian).
6. Ядловский Т., Перевод безэквивалентных фразеологизмов (на материале русского и чешского языков) // Веснік БДУ, Сер. 4, № 1, Минск, 2008, с. 28–32. Jadlovskij T., Perevod bezekvivalentnyh frazeologizmov (na materiale russkogo i cheshskogo jazykov) // Vesnik BDU, Ser. 4, № 1, Minsk, 2008, s. 28-32 (In Russian).
7. Buffa F., O pol'skej a slovenskej frazeológii, Veda, Bratislava, 1993.
8. Čižmárová M., Ekvivalenčné typy frazém v ukrajinčine a slovenčine // Slavica Slovaca 36, č. 2, 2001, s. 114–120.
9. Gläser R., The translation aspect of phraseological units in English and German // Topics in Phraseology, Theory and Practise, Vol. 1, Katowice, 1998, p. 9–21.

10. Jadlovský T., (2007) Frazeosémantické pole "bohatství – chudoba" v česko-ruském srovnávacím plánu. Available online at: <https://is.muni.cz/th/m8t1b/18.03.2021>.

ТОМАШ ЯДЛОВСКИЙ, АНАИТ АКОБДЖАНЫН - ПЕРЕВОД БЕЗЭКВИВАЛЕНТНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ (НА МАТЕРИАЛЕ АРМЯНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ)

Ключевые слова: перевод, фразеология, безэквивалентные фразеологизмы, фразеосемантическое поле, переводческая компенсация, контекст, специфический стилистический оттенок фразеологизмов

Авторы анализируют возможности перевода фразеологизмов без соответствующего эквивалента в целевом языке. В дополнение к существующим методам, описанным в литературе, они предлагают перевод путем компенсации в узком контексте. Заменяющий фразеологизм должен выбираться из одного и того же фразеосемантического поля, и, таким образом, в целевом тексте сохраняются как семантическая связь с оригинальным текстом, так и важный стилистический уровень, типичный для фразеологизмов. Теория демонстрируется примерами перевода с армянского на русский и наоборот.

TOMÁŠ JADLOVSKÝ, ANAHIT HAKOBYANYAN - TRANSLATION OF NON-EQUIVALENT IDIOMS (USING ARMENIAN AND RUSSIAN EXAMPLES)

Keywords: translation, idiomatics, non-equivalent idioms, phraseosemantic field, translational compensation, context, specific stylistic hue of idioms

Authors analyse possibilities of translating idioms that do not have corresponding equivalents in the target language. In addition to existing methods described in literature, they propose translation by means of compensation within a narrow context. The substitute idiom should be chosen from the same phraseosemantic field, and thus, both semantic link to the original text and important stylistic level typical of idioms are preserved in the target text. The theory is demonstrated by examples of translation from Armenian into Russian and vice versa.

Ներկայացվել է՝ 04.04.2022

Գրախոսվել է՝ 17.04.2022